

LLUÍS CALVO

L'infiltrat

Estratègies d'intrusió, anonimat
i resistència

«*L'infiltrat* de Lluís Calvo no només reclama el valor de l'experiència i de l'acte, en un món que ja és tot ell occidental, sinó que aposta per esmunyir-s'hi endins. Des d'una perspectiva, tàctica que reconsidera per comptes de revisar, Calvo ens escopeteja a vagabundejar pel segle xx, a immiscir-nos entre els discursos preponderants i ens convida a amagar-nos, a fer servir els angles morts d'Occident.» ADRIÀ PUJOL, *El País*, febrer del 2019

«Les caminades centren un dels assajos més afinats que he llegit últimament: *L'infiltrat*, del poeta Lluís Calvo (Arcàdia, 2019). Calvo descriu i contextualitza tres formes subtils de lluita social centrades en la resistència individual: deambular, ocultar-se i infiltrar-se.» MÀRIUS SERRA, *La Vanguardia*, agost del 2019

LLUÍS CALVO (Saragossa, 1963) és poeta, narrador, crític literari i assagista. La seva obra poètica la trobem als llibres *Ancestral* (2019), *Talismà* (2017) i *Llum a l'arsenal* (2017), una antologia que aplega dinou llibres publicats al llarg de trenta anys de trajectòria literària, des de *Veïnatge d'hores* (1987) fins a l'actualitat. Ha estat antologat en més de vint publicacions nacionals i internacionals. També ha publicat quatre novel·les, l'última *L'endemà de tot* (2014).

Com a assagista es va estrenar amb *Les interpretacions* (2006), i més endavant *Baules i llenguatges* (2011) i *El meridià de París* (2016 i 2018).

Entre els premis que ha rebut destaquen l'Amadeu Oller, el Miquel de Palol, el Ciutat de Palma, els Jocs Florals de Barcelona, el Vicent Andrés Estellés (premis Octubre), el Rosa Leveroni, el de la crítica Serra d'Or i el Quima Jaume de reconeixement a la trajectòria literària.

L'INFILTRAT

Estratègies d'intrusió, anonimats i resistència

Lluís Calvo

A R C À D I A

Amb el suport de

i

Edició digital: juliol del 2020
Primera edició: febrer del 2019

© 2019, Lluís Calvo Guardiola, pel text
© 2019, Lluís Calvo Guardiola, per les fotografies de les [pàg. 35, 53, 98 i 164](#)
© 2010, Eduardo Outeiro, per la fotografia de la [pàg. 187](#)
© 2019, ATMARCADIA, SL, per aquesta edició
Muntaner, 3, 1° 1^a
08011 - Barcelona
www.arcadia-editorial.com

Disseny de la coberta: Víctor García Tur
Composició: LolaBooks

eISBN: 978-84-121215-8-2

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquesta publicació a través de qualsevol mitjà, en qualsevol llengua, sense permís previ i per escrit dels titulars del copyright. CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) gestiona qualsevol ús secundari d'aquesta publicació: www.conlicencia.com

INTRODUCCIÓ ABANS D'ENTRAR-HI

L'ART DEL VAGAREIG

Camins que fan marrada
Anar als llocs on ningú no t'espera (amb un apunt sobre
el localisme que ho abasta tot)
Enderrocar les tanques, capgirar els espais
Els nous pelegrinatges i la invenció dels subjectes
Nomadismes per a un canvi de direcció

INTRUSIONS

El Pla de Tudela o *the ultimate trip*
La fugida dels estrats
Acaricieu els estrats!
Infiltrar-se en territori desconegut
La intrusió infatigable o com infiltrar-se en els estrats
aliens
La resistència subterrània: un viatge al centre de la
Terra
Les cavitats i les escletxes de la vida anònima

AMAGATALLS, DESAPARICIONS

Les tècniques de l'ocultació
El retorn de les lluernes
La solitud i el silenci: estratègies inquietants al cor dels
amagatalls
La revolta de l'esperit

BIBLIOGRAFIA

INTRODUCCIÓ ABANS D'ENTRAR-HI

Només es pot anomenar contemporani qui no es
deixa encegar per la llum del segle i aconsegueix
destriar-hi la part de l'ombra, la seva íntima
obscuritat.

GIORGIO AGAMBEN

Decisions [...] sobre les tècniques de camuflatge,
d'adaptabilitat, de supervivència.

IRENE SOLÀ

De vagarejar. De practicar la intrusió. D'amagar-se. D'això va aquest llibre. Es tracta de tres estratègies de resistència, ubicades en territoris complexos i hostils, que tenen nombrosos punts d'intersecció entre elles i que formen una alternativa complementària a les accions a camp obert, és a dir, aquelles que tenen lloc al carrer, amb nom i cognoms, de manera visible. Les estratègies que aquí es presenten sovint són individuals o requereixen la coordinació d'un nombre reduït de persones. I transiten per llocs apartats i ocults, una mica de puntetes, sempre fora dels camins concorreguts.

En un temps en què les cartes ja no es poden mostrar de manera ingènua, les actuacions tendeixen a ser subterrànies i consoliden un camí sembrat de moments d'afirmació personal que conflueixen en alternatives de canvi a gran escala, sempre en conjunció amb les accions a camp obert. Des de temps immemorials, nombrosos filòsofs, escriptors i dissidents ens han mostrat com podem

actuar a través d'una actitud de recerca, de dubte i d'interrogació. Però, de manera paral·lela, centenars de milers de persones anònimes s'han enfrontat cara a cara al poder, aquest poder que avui dia s'ha dotat de mecanismes tan potents i sofisticats que fins i tot els passos més banals i quotidians queden enregistrats de manera instantània. Aquest és, doncs, l'escenari doble: l'actuació subterrània i la visible. Sempre amb el perill que l'autoajuda posi en el focus alguna d'aquestes qüestions i en causi la banalització immediata. O bé que el nihilisme les consideri caduques abans fins i tot de conèixer-les a fons. Però ens cal ser de pedra picada i forjar-nos en l'obstinació. Des del camí solitari i l'amagatall, des de la intrusió i el territori que llinda amb el camuflatge. Així es delimiten, d'entrada, les línies del joc. I ara ens cal prosseguir més enllà del prosceni i endinsar-nos cap als darreres del teló de fons. Seguiu-me.

Michel Foucault, en una classe celebrada el 24 de gener de 1979 al Collège de France -una d'aquelles classes dedicades a la biopolítica i plenes a vessar d'estudiants i de passavolants que hi tenien lliure accés-, fixà la noció de perill com un dels trets principals que caracteritzen l'adveniment del liberalisme. Per a Foucault, la llibertat i la seguretat dels individus giren sempre a l'entorn dels perills, els quals fan un bucle ben acrobàtic. En efecte: qui manipula els interessos de la societat no pot manejar-los sense ser, al mateix temps, l'administrador dels perills i dels mecanismes de seguretat. Els ciutadans s'han d'habituar, llavors, a viure amb una sensació contínua d'amenaça. Ja no es tracta de grans catàstrofes com les epidèmies o les guerres -tot i que aquestes continuen ben vigents en l'actualitat-, sinó més aviat de la sensació d'estar envoltats d'una multitud de microperills que amenacen l'estabilitat personal i familiar. Foucault

considera que no hi ha liberalisme sense cultura del perill i Byung-Chul Han, en temps recents, ha expressat la mateixa idea en subratllar que l'individualisme, amb la seva exaltació de la competència i la consegüent pèrdua de solidaritat, provoca un gran sentiment de temor en la ciutadania. La lògica del neoliberalisme ho té clar: la por incrementa la productivitat. La violència del global, amb la seva càrrega de monotonia que tot ho iguala, destrueix la singularitat i la diferència, factors que obstrueixen la circulació d'informació i de capital. La basarda i l'amenaça conformen una conjunció temible. El perill, fet i fet, ens duu a barrar portes i a desconfiar de l'altre. Per això prolifera avui dia el gènere policíac i negre (a Alemanya, ara mateix, els *Krimis* són l'entreteniment preferit d'espectadors i lectors), i les sèries sobre amenaces apocalíptiques. I quan apareix la catàstrofe és, precisament, perquè el receptor faci una transposició d'aquests horrors a la seva vida quotidiana. El resum que se'n deriva rau a no deixar cap enemic potencial dempeus. Amb una lletania d'amenaces.

Foucault prosseguí la classe bo i argüint que la presència d'aquests perills implica també tot un seguit de procediments de control, coacció i coerció que esdevenen el contrapès de les llibertats. D'aquesta manera es poden augmentar les llibertats i al mateix temps introduir més control damunt la vida dels ciutadans. Una paradoxa: qualsevol augment de la llibertat comporta, alhora, el naixement de tot un seguit de mecanismes que la minen, que la soscaven i que, tard o d'hora, tendeixen a destruir-la. Aquest és l'escenari panoràmic en què vivim avui dia. Del panòptic de Bentham, de finals del segle XVIII -la presó Model de Barcelona s'hi inspirà-, anem a l'actual neoliberalisme tot passant pel New Deal de Roosevelt, que Foucault cita per il·lustrar com la pretesa llibertat de

treball i de consum només ens aboca a un més gran intervencionisme. La sensació de perill és un factor de consens que tendeix a la disgregació de la societat, però també al reforçament dels mecanismes coercitius de poder. Davant d'aquesta situació una alternativa possible seria el descentrament i la fugida als afores, ja que a camp obert la situació presenta una clara descompensació de forces que no sempre es pot resoldre amb la tradicional apel·lació a l'acció de les masses. Les estratègies de supervivència i de dissensió tenen lloc, aleshores, en el camp de la infiltració, ja que el perill inoculat no tolera l'acte espectacular, però tal vegada gratuït, de la temeritat. I no el tolera perquè és visible. El capità amb la seva ullera de llarga vista: tot controlat. Si hi ha cap acte espectacular cal planificar-lo amb tanta cura que produeixi, contràriament, una sorpresa absoluta i un curtcircuit del programa. Som en el temps d'una modernitat que ja s'ha avançat a ella mateixa. No és *post* sinó *paramoderna*. Al costat *de*, però de manera invisible. D'aquesta manera ens cal ser arreu, però en els marges del contorn, com un doblec que forma part de la mateixa matèria però que amaga la cara interna, la més veritable. Una manera d'actuar que no té por del perill, però que actua amb la prudència dels grans estrategues.

Podem ser alguna cosa o bé només semblar-ho. El pensament és un intrigant que incita a l'acció, i aquesta acció ha canviat d'escenari, ja no té lloc amb les velles eines i procediments que hem heretat de l'antigor, i que defineix el que coneixem com a *vella política*. Ara la polis ja no és una xarxa visible i cognoscible, un tot que es pugui aprehendre a través d'una anàlisi extreta d'enunciats visibles, sinó que constitueix una retícula invisible i cavernosa, un encreuament de fils, de dades, de connexions.

Max Horkheimer i Theodor W. Adorno van prefigurar algunes de les estratègies actuals de l'ocultació a *Dialektik der Aufklärung* [Dialèctica de la Il·lustració]. En l'«Excursus I» de l'obra, dedicat a Odisseu, ens parlen del sacrifici de les vides modernes en el context d'allò que tots dos anomenen la falsa societat. En resum: quan un fa un sacrifici en favor de la vida, aquesta mateixa vida rep molt menys que tot allò que li hauria reportat no haver-se sacrificat. Un cercle viciós. I molt contemporani. Horkheimer i Adorno sostenen que la figura d'Odisseu encarna aquest sacrifici, ja que l'heroi sempre actua amb l'esperança de seguir endavant, de poder aspirar a un bocí de futur o, simplement, de sobreviure. D'aquesta manera, Odisseu perd la mateixa vida que guanya, la qual sols recorda com a peripècia. I amb això tots dos pensadors no solament visualitzen un dels trets de la modernitat sinó que també albiren alguns dels motius que defineixen la manera de fer del temps present.

Horkheimer i Adorno subratllen, en suma, l'alt preu que suposa la renúncia. Odisseu deixa de banda moltes coses rellevants i s'adapta a les circumstàncies. Per això l'heroi es forja a partir de l'abandó de la «felicitat total, universal i indivisa». L'expressió ens indica que som davant d'una aspiració de globalitat. Una de tantes, ja que en el fons no hi ha res més il·lustrat que aquesta aspiració edènica a la felicitat total. Horkheimer i Adorno abracen les categories universals, fermes, concloents. I qui se n'escapa ha de ser jutjat de manera severa. Del formalisme del mite es passa, llavors, al nominalisme, que ells consideren burgès (encara que el nominalisme duu implícita la singularitat del subjecte, el caràcter únic de la percepció, la particularitat de cada cosa experimentada i viscuda). A tots dos autors els molesta que Odisseu s'afirmi tot negant-se, paradoxalment, a si mateix, és a dir, negant-se a la totalitat

que no pot traïr si no vol esdevenir un titella al servei de les circumstàncies; dit altrament: un home acomodaticí i adaptatiu.

Però anem a pams. Com s'esdevenen els fets? Odisseu-Ulisses arriba amb els seus homes (*Odissea*, IX) a una cova de la terra dels ciclops i allí troben uns quants formatges que devoren amb fruïció. Saben, de tota manera, que els ciclops poden aparèixer en qualsevol moment i espatllar-los la festa. Així, mentre la tripulació demana a Odisseu d'abandonar aquell lloc ple de perills, l'heroi s'estima més quedar-s'hi. Aleshores, de sobte, arriba el ciclop Polifem i, com era d'esperar, tot es complica, ja que aquest últim tanca l'entrada de la cova amb un roc. Després d'un intercanvi de paraules, Polifem, que no és un gran negociador, decideix devorar uns quants homes d'Odisseu. Més endavant Polifem surt a l'exterior amb el seu ramat i, en retornar, Odisseu li ofereix vi. Tot seguit Polifem li demana el seu nom i Odisseu li respon:

M'has demanat, ciclop, que et diga amb quin nom em coneixen.
Jo t'ho diré. I tu, m'has promès de donar-me un obsequi.
Doncs, el meu nom és Ningú. I Ningú és també com em diuen
la meua mare, i el pare, els companys i tota la resta.

Són aquests mots plens d'astúcia –seguint la traducció de Joan F. Mira– els que salven Odisseu i els mariners que l'acompanyen, els quals aconsegueixen sobreviure als instints devoradors de Polifem. Llavors, quan Odisseu i els seus aventurers enfonsen un pal d'olivera a l'ull de Polifem i ell, irat, demana ajut als ciclops que envolten la cova, aquests últims interpreten de manera errònia la seva crida desesperada. És obvi que el mot *ningú* crea confusió. Diuen els ciclops: «¿O és que algú et vol matar per mitjà d'un engany o per força?». Resposta de Polifem: «Ai, amics meus, Ningú em vol matar amb engany i amb la força».

Evidentment, si *ningú* amenaça Polifem no cal amoïnar-se ni disposar-se al combat. La interpretació dels ciclops és clara: són davant d'un boig, d'algú que ha perdut el senderi i diu bajanades. I que veu fracassada la seva demanda per un ardit de llenguatge. En efecte: Odisseu reconeix que va teixint «tota mena d'enganys i d'ardits». D'aquesta manera aconsegueix salvar-se ell mateix i salvar, a dreta llei, els seus homes.

Tot i això, davant de la irracionalitat, Odisseu es comporta -segons Horkheimer i Adorno- com un senyor feudal que duu els trets del *comerciant oriental*. L'astúcia és l'adaptació de la raó burgesa a qualsevol irracionalitat que se li oposa com a força superior. Estaríem parlant, aleshores, de l'astut pelegrí solitari, és a dir de l'*homo oeconomicus*. Tots dos pensadors fan un paral·lelisme entre Odisseu i Robinson, personatges que persegueixen sense escrúpols el seu interès aïllat i que encarnen el principi de l'economia capitalista. D'acord amb el seu raonament, equiparen les aventures d'Odisseu als *riscos* que esquitxen el camí de l'èxit. Aquí hi ha un punt de connexió amb la tesi de Foucault sobre el perill. I amb les estratègies d'adaptació pròpies del capital i d'una societat competitiva, en què cadascú ha d'idear la manera més adient de sobreviure i de buscar-se la vida.

En el fons, però, el que no toleren Horkheimer i Adorno és l'adaptabilitat. El soldat ha de morir a camp obert, en plena lluita col·lectiva, seguint estratègies modernes de confrontació. L'acció ha de ser massiva, regular, precisa. Ni la ironia, ni l'encaix enginyós a les circumstàncies, ni el conill tret del barret de copa tenen cabuda en aquesta concepció del món. L'astúcia és un recurs del liberalisme.

La socialització radical implica també l'alienació radical. En el capitalisme les persones són considerades com a competidors, com a enemics o bé com a recursos. Són

vistes, per tant, com a instruments, és a dir, com a coses. Les objeccions, aleshores, estan servides. Horkheimer i Adorno situen la solitud i l'astúcia com a referents de la societat burgesa, la qual s'adapta de manera convenient a totes les irracionalitats, dotant-les d'un vernís de raciocini a través de l'enginy. Aquestes estratègies contribueixen a crear la societat dominant -aquí hi ha un eco d'Adam Smith-, amb una gran capacitat de mutació. Ara bé, ¿no és justament perquè aquestes tàctiques tenen una eficàcia innegable que caldria utilitzar-les en forma de contraestratègia no menys infal·lible? L'astúcia, una constant en les mitologies, pot usar-se com una reversió per apartar-se, per sabotejar, per resistir, per alçar narracions paral·leles. Cal reconèixer que l'astúcia, i el fet de no enfrontar-se al ciclop a camp obert, és el que permet a Odisseu salvar la vida dels seus homes. En realitat, l'estratègia veritablement burgesa -aparellada també amb la revolucionària en sentit clàssic- hauria consistit en una massacre per aconseguir fugir de la cova. Tanmateix, avui dia no es desactiva un programa tot cremant uns quants ordinadors. Altrament, cal endinsar-se en una xarxa amagadissa de connexions i buscar la manera més precisa de colpejar l'objectiu. Des de la tecnologia mateix. I, si convé, amb un deix d'acceleracionisme, moviment contemporani que defensa l'ús dels recursos tecnològics del capitalisme per tal de desbordar-lo i dur-lo a la sobresaturació. La solució, en aquest cas, no rau a desconfiar de la tecnologia sinó a aprofitar-ne les potencialitats i virtualitats per tal de complir objectius de transformació social. Com sosté l'*Accelerate Manifesto for an Accelerationist Politics* [Manifest per una política acceleracionista], d'Alex Williams i Nick Srnicek, cal promoure una política que «se senti còmoda amb una modernitat d'abstracció, complexitat, globalitat i

tecnologia». Un exemple seria la reducció d'hores de feina que la tecnologia facilita, tot i que el capitalisme ha començat, segons els autors del manifest, «a reprimir les forces productives de la tecnologia o, almenys, a dirigir-les cap a objectius innecessàriament limitats». L'acceleracionisme, per tant, pretén alliberar les forces productives latents per tal de treballar cap a objectius comuns, no pas adreçats de manera exclusiva a uns quants privilegiats.

La burgesia dels temps de Horkheimer i Adorno ha virat cap a formes sofisticades i ocultes de poder, vinculades a oligarquies gairebé anònimes. El capital s'amaga en innumbrables companyies i fons d'inversió, la propietat dels quals es reparteix en una xarxa impressionant de societats que fa molt difícil treure l'entrellat de les persones que hi ha al darrere, fins al punt que la riquesa declarada de molts multimilionaris anònims és gairebé irrisòria si tenim en compte els seus ingressos reals. Les Sicavs, per exemple, són societats financeres de caràcter col·lectiu que tributen els beneficis a l'1% en lloc de fer-ho al 28%. Necessiten un mínim de cent accionistes, però feta la llei feta la trampa: la majoria d'aquests accionistes són testaferrós o *mariatxis*, és a dir, persones que posseeixen accions que a penes tenen valor i que només consten en la societat per tal d'arribar al nombre mínim de participants que marca la legislació vigent. De vegades s'han produït situacions grotesques, com ara rodamons o pensionistes amb baixos ingressos que constaven com a accionistes de l'empresa. Una formidable tapadora, malgrat l'estancament que experimenten avui dia aquestes societats, que té com a objectiu pagar uns impostos risibles. El més estrafolari és que els bancs mateix sovint s'encarreguen de proporcionar aquesta mena de testaferrós, amb la qual cosa les empreses se situen en el delicat fil que separa la legalitat i

la delinqüència. A Europa i als Estats Units existeixen figures similars, a més d'altres fórmules que permeten efectuar operacions opaques, com ara les LLC (Limited Liability Company) o els Mutual Funds.

I de manera paral·lela i complementària, s'erigeixen els anomenats paradisos fiscals, com ara les Bahames, les Illes Verges britàniques, les illes Caiman, les Jersey, les Bermudes i Suïssa, per citar uns pocs exemples. Tots ells tenen com a objectiu desviar els beneficis. Al mateix temps hi ha estats que tenen polítiques fiscals molt favorables per a les empreses i els capitals, com Holanda o Irlanda. Un parell d'exemples prou coneguts: la companyia Ryanair tributa amb força enginyeria financera a Irlanda –i desvia fons cap a l'illa de Man– i no pas en els estats en què opera, malgrat les generoses subvencions que rep en alguns casos, mentre que Amazon ho fa a Luxemburg, cosa que ha obert nombrosos conflictes amb la Unió Europea, que considera tots aquests avantatges il·legals. No cal dir que aquesta embrollada xarxa amb què s'oculta el capital va en detriment de la justícia social. Comptat i debatut, es calcula que a Llatinoamèrica trenta-dos milions de persones podrien sortir de la pobresa si desapareguessin els paradisos fiscals.

En resum: no hi ha ningú que defugui més el camp obert, i que utilitzi amb més profit l'astúcia, que aquestes elits econòmiques. ¿Per què, llavors, caldria sortir, en qualsevol moment i situació, a plena llum del dia, desprotegits, visualitzats i controlats per centenars de càmeres i desplegaments repressius? Una *pista* ens la forneix la xarxa Echelon, amb els Estats Units, el Canadà i el Regne Unit al darrere, la qual és capaç d'interceptar i analitzar totes les nostres converses telefòniques i escrits virtuals. O bé la proliferació de sofisticats sistemes de control i avaluació a la Xina, els quals arriben a situacions extremes al Xinjiang i

a la seva capital, Ürümqi. La Xina malda per esborrar qualsevol diferència nacional -recordem també el cas del Tibet- i descarrega tots els seus dispositius repressors contra els uigurs, a través de càmeres, escàners del rostre i controls exhaustius del cos i de l'activitat a la xarxa. Com subratlla Giorgio Agamben, per a l'autoritat «res no s'assembla més a un terrorista que una persona normal». Davant d'aquesta situació, ¿per què no s'hauria d'emprar, com Odisseu, la sagacitat per fer front a tots els dispositius de la coerció? El conte d'*El gat amb botes*, recollit per Straparola, Basile i Perrault: l'astúcia del pobre per revertir els fets. Cert: el gat no canvia les condicions opressives del poder, sinó que se n'apodera. Sens dubte les seves botes són massa estretes. I no en tenim prou amb les llegües de curt abast. Tanmateix, cal tenir-ho clar: l'objecte és insuficient, però el mètode astut és del tot infal·lible. I si bé el conte ens instrueix sobre com assolir el poder a través de l'adulació i l'engany també és cert que les seves tècniques poden ser capgirades per accedir i esfondrar els simulacres d'aquest mateix poder. Narració contra narració, al capdavant.

Horkheimer i Adorno parlen en nom d'una societat que ja no existeix, o que almenys no existeix de la manera com ells la concebien i la delimitaven. Cal, per tant, emprar el mateix anonimament de què gaudeix el poder, a través de tot un seguit d'estratègies que poden i han de conviure amb les més clàssiques, és a dir, l'exposició absoluta, la denúncia social i el vaivé massiu de les accions al carrer. Amb aquestes estratègies no n'hi haurà prou, tanmateix, per contrarestar uns poders que es mouen de manera subterrània. La conclusió, llavors, és clara: hem de convertir-nos, també, en invisibles. I defugir les etiquetes fàcils que ens desactivarien i ens exposarien massa a les llums del poder i les seves polítiques coercitives. Ens cal

actuar des de la grisor per assolir els resultats més brillants possibles. Aquest és l'objectiu.

Disseminar-se és el primer pas per fugir de les càmeres, de les cartografies de la realitat, de l'obsessió classificadora. Horkheimer i Adorno no podien preveure, encara, la modernitat d'Odisseu. És a dir, el seu caràcter etern, arquetípic i mudable en funció de cada circumstància. Convertir Odisseu en una mena de propietari panxut de pintura Biedermeier és la pitjor de les caracteritzacions possibles. I, malgrat tot, la crítica d'aquests dos pensadors és coherent si l'analitzem amb els ulls de l'època. Un temps, però, que ha canviat de manera profunda. Avui dia els vincles han de ser forts i perdurables, però també poc o gens detectables pels radars. Com una societat secreta, amb les seves lleis, ritmes i fluències. Contra els dispositius hostils. Uns vincles que han d'empeltar-se amb astúcia en la lògica interna de cada dispositiu.

Dispositiu? Paraula clau, sens dubte. Els dispositius, segons una entrevista que Foucault concedí l'any 1977, són un conjunt heterogeni que abasta discursos, institucions (des de les presons als sanatoris mentals, tot passant per les fàbriques o les casernes), enunciats científics, lleis i proposicions filosòfiques o morals. El dispositiu, però, pot ser institucional o bé pot justificar i ocultar una pràctica amb l'objectiu de forjar un nou camp de racionalitat. El dispositiu, amb tot, no és cadascuna d'aquestes coses, sinó que cal entendre'l com un conjunt de xarxes i línies de força on s'inscriuen les institucions esmentades. El dispositiu és un vincle entre elements heterogenis que estableixen racionalitats a través dels discursos, però també mitjançant pràctiques no discursives. El dispositiu no és una institució determinada, sinó una xarxa entre diferents components que té un caràcter transversal i que